

Kwaliteit van het talenonderwijs

Onderwijsland is voortdurend in beweging. Op het niveau van de klas en de school proberen docenten en leerlingen nieuwe leerstijlen en werkvormen. Nieuwe vormen van leerdoelen en toetsen worden onderzocht op de bruikbaarheid voor de praktijk. De plannenmakers die in opdracht van de minister van OC&W steeds nieuwe producten ontwikkelen, proberen met nieuwe examenprogramma's en syllabi, can-do-statements en portfolio's, maar ook met ict-toepassingen en toetsenbanken de docenten handvatten te bieden om de kwaliteit van het onderwijs en het leren te verhogen. De ontwikkelingen gaan soms zo snel dat de docenten geen gelegenheid krijgen om de vernieuwingen in alle rust toe te passen in de praktijk van alledag. Dit geldt zowel voor het vmbo met de verschillende leerwegen als voor de tweede fase van het havo en vwo.

In zijn bijdrage 'Het vto in de polder' in deze aflevering doet Erik Kwakernaak een oproep tot het ontwikkelen van een lange-termijnvisie op het talenonderwijs. Hij wijst op het belang van een structurele aanpak met aandacht voor de vaardigheden in de doeltaal én op het belang van kennis van land(en) en volk(eren) van de doeltaal. Het Europees Referentiekader kan een goede leidraad zijn, maar dit instrument moet nog verder toegespitst worden op de verschillende schooltypes en niveaus in Nederland. Er moet – ook in het verband van de congressen en studiedagen van de VLLT – nog heel wat werk verzet worden om de can-do-statements te concretiseren naar de onderwijspraktijk.

In het vmbo gaat het er vooral om dat leerlingen een weloverwogen beroep kiezen. Centraal daarbij staan hun capaciteiten en leermogelijkheden. Het overgrote deel van de vmbo-ers ontwikkelt zich via de beroepsgerichte leerwegen tot monteurs en metselaars, administratieve medewerkers en zorgverleners die onze maat-

schappij draaiende houden. Ook voor deze leerlingen geldt een goede beheersing van het Nederlands en van meerdere moderne talen als een 'pré' of 'asset' om in verschillende situaties met zeer uiteenlopende mensen te communiceren en om handleidingen en gebruiksaanwijzingen te kunnen hanteren. Het is een misvatting om te denken dat het gros van de beroepsbevolking alleen Nederlands en Engels hoeft te beheersen. Het beleid van de Europese Unie is niet zonder reden gericht op de beheersing van de moedertaal en twee moderne talen, waarvan één de taal van de bureaus is. Het is op zichzelf dan ook goed dat het onderwijzen van Frans en Duits in het primair onderwijs mogelijk wordt gemaakt. Frans en Duits in het basisonderwijs heeft echter alleen zin als er een duidelijke leerlijn opgezet wordt en als deze leerlijn in het voortgezet onderwijs doorgetrokken wordt.

Het taalportfolio van de individuele leerling moet niet alleen voor de leerling zelf inzichtelijk maken wat hij geleerd heeft, het curriculum van de vervolgschool moet er ook serieus op inhaken. Bevoegde en bekwame talen-docenten in vmbo, havo en vwo moeten in staat zijn de leerlingen op eigen niveau en met eigen tempo te begeleiden bij de passende vervolgstappen in het taalleerproces. De VLLT heeft een taak de leden-talendocenten de kansen te bieden zich voortdurend verder te bekwamen. De congressen en studiedagen van de VLLT leveren een belangrijke inhoudelijke bijdrage aan de permanente scholing van de talendocenten in Nederland.

Alex Riemersma, secretaris VLLT

Foto: Huub Luijten.

Waar is het langetermijnbeleid?

Het vreemde-talenonderwijs in de polder

In december 2004 verschenen de concepten voor de examenprogramma's havo/vwo zoals die vanaf 2007 moeten gaan gelden.¹ Ze zijn door SLO, Citogroep en CEVO uitgewerkt. De minister vraagt commentaar van de vakinhoudelijke verenigingen. Erik Kwakernaak geeft zijn reactie op het concept-examenprogramma mvt.

Erik Kwakernaak

De examenprogramma's zijn het belangrijkste centrale sturingsmiddel voor het vreemdetalenonderwijs in Nederland. Wij willen geen centrale leerplannen waarin per schooltype, laat staan per klas, wordt voorgeschreven wat er gedaan moet worden en al helemaal geen overheidscontrole op leermiddelen zoals die in veel andere landen bestaat. Integendeel, de onderwijspolitiek wil op dit moment nog meer liberalisering, automatisering van de scholen en marktwerking.

Dat om de vier jaar, of soms al na drie maanden, een nieuwe coalitie aan het roer moet komen en dat daardoor door de jaren heen flink gezwakt wordt, is een consequentie van de democratie waar we voor gekozen hebben. Op de meeste beleidsterreinen wordt dit zwalkeffect gedempt door langetermijnbeleid, -planningen, -investeringen en -verplichtingen, waar ambtenaren,

(semi-)overheidsinstellingen, vakbonden, beroepsverenigingen, adviesorganen enzovoort een nieuwe minister mee confronteren als deze het roer om wil gooien.

Op vto-gebied lijken de zwalkeffect-dempende krachten afwezig. Wat erger is: een langetermijnvisie voor het vto in Nederland lijkt door de verantwoordelijke organen niet opgebracht te worden. Zo'n visie zou zichtbaar moeten worden in het concept-examenprogramma havo/vwo.

Het enig nieuwe aan het concept-examenprogramma havo/vwo is de door de minister gewenste 'globalisering'. Begrijp de term niet verkeerd: met wereldwijde ontwikkelingen heeft dit niets te maken. Zelfs de Europese ontwikkelingen worden genegeerd. Hier betekent 'globaliseren' korter, opener, abstracter, dus minder concreet maken.

Zeer kort waren ook de mvt-programma's van 1970; ze vermeldden bijna alleen de vier vaardigheden – voor het toenmalige Nederlandse vto al een hele revolutie.

Pas in 1986 gaf het lbo-mavo-programma (de 'C/D-circulaire') meer helderheid in communicatieve richting. De basisvormingskerndoelen van 1993 en de havo/vwo- en vmbo-examenprogramma's van 1998 en 1999 bevestigden en concretiseerden die hoofdrichting.

Door nu te kiezen voor 'globalisering' van de examenprogramma's doet deze minister namens de overheid afstand van een belangrijk middel om vakdidactische ontwikkelingen te stimuleren. Minder eindtermen, geen specificaties van toetsvormen, geen voorgeschreven weging van onderdelen van het schoolexamen, geen niveauspecificaties: allemaal mogelijke middelen om bijvoorbeeld het stiefkindje van het vto, de gespreksvaardigheid, op de been te helpen.

De minister had haar voornemens al aangekondigd in de nota *Ruimte laten en keuzes bieden in de tweede fase havo en vwo van 2003*. De consequenties worden nu zichtbaar in het concept-examenprogramma. Het onderwijs moet worden bevrijd van verstikkende regelgeving. Maar daarvan kan op mvt-gebied bepaald niet gesproken worden. Experimenteerruimte is er altijd genoeg geweest, maar er is weinig gebruik van gemaakt. De vernieuwingsprocessen liepen voornamelijk langs de lijn van de internationale ontwikkelingen via de examenprogramma's naar de leergangen en zo de scholen in. Het lijkt mij doodzonde – zo niet een beleidsmatige doodzonde – om die lijn nu los te laten.

Concept-examenprogramma's voor de talen

Het is goed dat er is geprobeerd om meer samenhang in de examenprogramma's voor mvt, Nederlands en Fries te brengen. Maar er zijn wel enkele merkwaardige scheefheden ontstaan of blijven bestaan.

Voor de mvt zijn de eindtermen voor de receptieve vaardigheden, in iets verkorte bewoordingen, bewaard gebleven, plus bij luistervaardigheid 'aantekeningen maken als strategie om een tekst aan te pakken' dat van handelingsdeel eindterm is geworden. Komt aantekeningen maken nu ook in de Cito-luistertoetsen? Dat zou de enige vernieuwing zijn.

Voor gespreks-, spreek- en schrijfvaardigheid zijn de voorgestelde eindtermen ondoorzichtig, vaag en nauwelijks richtinggevend.

De eindtermen voor 'gesprekken voeren' zijn gereduceerd, maar helaas nog steeds geformuleerd in termen van taalhandelingen, zo globaal dat ze nog minder sturing geven dan de nu geldende eindtermen. Ze maken zelfs het aloude gesprek over gelezen boeken weer mogelijk als enige toetsvorm voor dit subdomein.

Met 'spreken' wordt kennelijk, net als in het Europees

Referentiekader, monologisch spreken bedoeld in de vorm van een presentatie (spreekbeurt, voordracht), maar het staat er niet expliciet. De beschrijving bij Nederlands is een stuk helderder.

Van 'gesprekken voeren' en 'spreken' zijn aparte subdomeinen gemaakt. Ook bij schrijfvaardigheid verschijnen subdomeinen, maar de indeling is hier van een heel andere orde: 'taalvaardigheden' en 'strategische vaardigheden'. Onder 'taalvaardigheden' staan vier ongelijksoortige eindtermen. De eerste is (parallel met de eerste eindterm bij 'gesprekken voeren') een overkoepelende aanduiding voor een groot aantal taalhandelingen: 'adequaat reageren in schriftelijke contacten met doeltaalgebruikers'. Ook de tweede is een zeer globaal geformuleerde taalhandeling, waaronder je bijna alle communicatie kunt vatten: 'informatie vragen en verstrekken'. De derde luidt: 'verworven informatie adequaat presenteren met het oog op doel en publiek, en daarbij zaken of personen beschrijven en uitdrukking geven aan gevoelens en standpunten verwoorden'. Vermoedelijk worden hier informatieve en/of betogende tekstsoorten bedoeld, die helaas ongespecificeerd blijven. Bij Nederlands is sprake van 'een te schrijven uiteenzetting, beschouwing of betoog' – helaas zijn deze verouderde, heel lastig te onderscheiden begrippen daar blijven staan (ondanks Heesters e.a. 1999²). Bij Nederlands staat wel expliciet: 'relevante informatie

CONCEPT EXAMENPROGRAMMA'S 2007

De website <www.tweedefase-loket.nl/examenprogramma/> meldt: 'De minister legt deze concepten ter advisering voor aan de vakverenigingen. Pas daarna zullen ze worden vastgesteld. De CEVO verzorgt specificaties van de centraal examenstof. De SLO zorgt voor voorbeelduitwerkingen van de schoolexamenstof. De Examenprogramma's en de specificaties van de CEVO zullen dit voorjaar gereed zijn en definitief vastgesteld worden. De voorbeelduitwerkingen van de SLO zullen tegelijkertijd beschikbaar zijn.'

Hoewel het tijdspad niet duidelijk wordt geformuleerd – 'dit voorjaar' – en bij verschijning van dit blad het adviserings-traject wellicht al achter de rug is, kunt u op de website van Levende Talen <www.levendetalen.nl> naast het concept voor de moderne vreemde talen nog een aantal reacties op het glocaliseerde voorstel lezen.

Op het Nationaal Congres Duits is onder de aanwezigen een enquête over dit onderwerp gehouden waarvan u de resultaten kunt nalezen op <www.forumduits.de> en bij de sectie Duits op <www.levendetalen.nl>. EdV

verzamelen en verwerken' en ook 'concepten van de tekst reviseren op basis van geleverd commentaar'. Bij de mvt en Fries kunnen leerlingen en docent dit procesmatige, gefaseerde schrijven rustig vergeten. De vierde eindterm geeft een verzamelnaam voor een aantal ongespecificeerde tekstsoorten: 'een verslag schrijven' en vermeldt daar ten overvloede bij 'in de betreffende taal', alsof de rest allemaal in het Nederlands moet. (Nog een inconsistentie is trouwens dat meestal geen kwaliteitseisen gesteld worden, maar soms opeens wel: 'adequaat', 'met het oog op doel en publiek'.) Een 'verslag', zonder aanduiding van medium, publiek of onderwerpen. Wat is dat? Een tijdschriftreportage over diepzeeduiken? Een onderzoeksverslag? Een informeel briefje over het afgelopen weekend? Alles kan. Maar wat moet? Het subdomein 'strategische vaardigheden' gaat over het gebruik van een tekstverwerkingsprogramma en van naslagmateriaal. Bij Nederlands en Fries hoeft de leerling niet over deze 'strategische vaardigheden' te beschikken. Bij Fries verschijnt een apart domein 'Friese taal en cultuur'. Waarom niet bij de mvt?

Suggesties en vragen

Mij lijkt het voor de helderheid beter om consequent van (gesproken c.q. geschreven) tekstsoorten uit te gaan. Tekstsoorten moet je zo benoemen dat de leerling ze makkelijk kan herkennen in de maatschappelijke werkelijkheid buiten de school. Bij spreken voor de mvt kan gedacht worden aan

- smalltalk en conversatie
- gesprekken om dingen gedaan te krijgen
- instructie
- informele en formele discussie
- presentatie (voordracht, spreekbeurt).

Deze geven, zelfs in deze ongespecificeerde vorm, meer houvast dan taalhandelingen en zorgen voor een breder spectrum van spreekactiviteiten.

Enkele vernieuwingen van de laatste jaren krijgen geen vervolg. Eén ervan is het extensief lezen en luisteren. Dat zal weinig docenten spijten, gezien de frustraties met de lees- en luisterdossiers. Bij de invoering van dat handelingsdeel was niet gedacht aan de Nederlandse schoolcultuur, waarin docenten niet op kunnen tegen te

veel leerlingen die geen waarde hechten aan de kwaliteit van hun eigen leren, maar calculerend uit zijn op de goedkoopste manier om van schooltaken af te komen. Iedereen is het erover eens dat extensief lezen en luisteren goed zijn voor het vreemdtaalleren, maar wat gaat daar nu in de praktijk mee gebeuren?

Nog iets verdwijnt: de aanduidingen van 'kennis met betrekking tot de traditionele moedertaallanden' in de niveauspecificaties bij lees- en luistervaardigheid. Dat was een minimale erkenning van het belang van wat in de internationale discussie interculturele vorming genoemd wordt. Wat doen wij daar nu aan, op het hoogste niveau van secundair onderwijs? Fries pakt het op, bij de mvt gaapt leegte.

In 1999 werd een rondetafelconferentie gehouden over toetsing en vernieuwing in het vto.³ Heeft enige instantie iets gedaan met de suggesties? In 2001 verscheen het rapport van een door OCW gevraagd onderzoek over 'Nederlandse examenniveaus voor Frans, Duits en Engels en hun plaats op de Europese schaal van taalvaardigheid'.⁴ Het was de bedoeling om aan te sluiten bij het Europees Referentiekader. Wat is daar sindsdien aan gedaan?

Hoofdpijnen van een langetermijnbeleid

Wat zouden de inhoudelijke hoofdpijnen van een langetermijnbeleid voor het vto moeten – of in elk geval kunnen – zijn? (Ik zie nu even af van het kwantitatieve aspect: de mvt in de schooltypes en de profielen met alle discussies over de posities van de tweede en derde vreemde taal).

1. De taaleducatieve lijn

De vreemdtaalvakken moeten afgestemd worden op elkaar, op het moedertaalonderwijs en op tweetalig onderwijs. Het vto, in de eerste plaats Engels, moet beter gaan inspelen op het moedertaalonderwijs, op punten als grammatica, taalbewustzijn, leesstrategieën, samenvatten in eigen woorden, discussie, presentatie en procesmatig schrijven. Engels krijgt als eerste vreemde taal de extra taak om het leren van nog meer vreemde talen voor te bereiden en te vergemakkelijken. Een vto-variant als ondersteunend vak naast tweetalig onderwijs moet gestalte krijgen. Alle talen met elkaar moeten gaan

werken aan audiovisuele vorming. Aan de afstemmingspoging in de voorliggende conceptprogramma's moet nog heel wat geschaafd worden.

2. De communicatieve lijn

Dat is de richting zoals aangeduid door het Europees Referentiekader: specificatie van wat leerlingen op verschillende niveaus moeten kunnen in en met de doeltaal. Het Referentiekader vindt in het regulier onderwijs veel moeizamer ingang dan in andere vormen van vto (beroeps- en bedrijfsopleidingen, taleninstituten). Voor het regulier onderwijs zijn communicatieve 'can-do statements' alleen te vrijblijvend. De talige repertoires en de correctheidseisen voor de verschillende niveaus moeten voor de Nederlandse situatie en voor elke doeltaal apart uitgewerkt worden.

3. De interculturele lijn

Het vto moet niet alleen over de doeltaal gaan, maar moet ook een culturele en inhoudelijke kern krijgen. Dat was vroeger de literatuur(geschiedenis) maar die functioneert niet meer als zodanig. Wat ervoor in de plaats moet komen, tekent zich wel af in de internationale discussie maar heeft nog geen duidelijke contouren: kennis en vaardigheden m.b.t. de pragmatiek van de doeltaal ('hoe gedraag je je in doeltaalsituaties?'), de door de doeltaal gedragen cultuur in brede zin en de vergelijking met de eigen cultuur.

Natuurlijk kan dit niet allemaal tegelijk via één examenprogramma het vto ingepompt worden. Maar je kunt wel een beleid uitzetten: wat kun je met kleine stapjes op langere termijn via de examenprogramma's doen, wat moet je langs welke andere wegen stimuleren?

Het voorliggende concept-examenprogramma biedt geen toekomstvisie voor het vto. Misschien is de gedachte erachter: consolidatie en rust na alle uitglijders en buiklandingen met de tweede fase havo/vwo. Of: sturen is wel erg moeilijk in Nederland, laat nu maar duizend bloemen bloeien, we zien wel wat er van komt. Mijn gedachte is: hier worden kansen gemist. Doodzonde. Geen vergezichten in de polder. Het blijft modderen. ■

1. Zie voor de concept- examenprogramma's havo/vwo (2004) <<http://www.tweedefase-loket.nl/examenprogramma/index.php>>.

2. Karin Heesters e.a. (1999), Is dit een betoog, een beschouwing of een uiteenzetting? Tekstsoorten in het onderwijs, in *Levende Talen* 541, 415-419.

3. Erik Kwakernaak en Aart Pouw (2000), Toetsing en vernieuwing in het vreemde-talenonderwijs. De nieuwe examenprogramma's zijn niet het einde. In *Levende Talen Tijdschrift* 1/1, 44-51.

4. Erna van Hest e.a. (2001), *Nederlandse taalkwalificaties in Europees verband. Nederlandse examenniveaus voor Frans, Duits en Engels en hun plaats op de Europese schaal van taalvaardigheid*. Enschede/Arnhem: SLO/Cito.

Hamza en Esperança, leerlingen uit 2 vmbo-T van het Spinozalyceum. Foto's: Jose Stephen.

EUROPEES TAALPORTFOLIO

TALEN in het digitale rugzakje

Annemarijke Jolmers

Het Spinozalyceum in Amsterdam startte begin

dit schooljaar met de invoering van het Europees

Taalportfolio in het kader van een landelijke pilot. Op

deze Openbare Dalton School voor voortgezet onder-

wijs gebruiken twaalf docenten het digitale taalportfo-

lio. Annemarijke Jolmers vroeg Anne Evertsen, docente

Spaans, naar haar ervaringen.

Ontdekken wat je kunt

Het Spinozalyceum introduceerde vorig jaar september het taalportfolio in vmbo-t, havo en vwo. Alle eerste- en tweedeklassers zijn voorzien van het taalportfolio. In een derde en vierde klas experimenteren twee docenten ermee. Docente Spaans Anne Evertsen werkt ermee in al haar tweede klassen. 'Al jaren volg ik de ontwikkelingen met het Europees Referentiekader en het Europees Taalportfolio. Dus toen het NaB-MVT scholen uitnodigde om mee te doen aan een pilot, heb ik geen moment gearzeld.'

Leerlingen zien nog lang niet altijd dat ze met nuttige taken bezig zijn. 'Het is nog te vroeg voor ze om de grote lijnen al te zien. Daarvoor moeten de dossiers eerst voller worden. Wel vinden ze het nu al leuk om een eigen taaldossier te hebben en met de ik-kan-zinnetjes te ontdekken wat ze allemaal al kunnen. Dat gaat niet altijd makkelijk. "Kan ik dat? Echt waar?" is nu nog een standaardvraag. Wat mijn eerste- en tweedeklassers nu ook nog niet motiveert, zijn woorden als stage, vervolopleiding en werkgever. Maar in de toekomst zullen ze hun vaardigheden kunnen toepassen in contacten met native speakers. En dan gaat het echt leven.'

Het taalportfolio in de les

De docenten van het Spinozalyceum gebruiken het taalportfolio op verschillende manieren in hun lessen. 'Onze leerlingen zijn gewend om te werken met taken voor een bepaalde periode. Voor de spreektaak 'Uit eten' nemen de leerlingen bijvoorbeeld een rollenspel op, op video of iPod, dat ze naar mij mailen. Voor de luistertaak 'Afspraak maken' doen ze zelfstandig opdrachten in de mediatheek en maken daarvan een verslag: wat ze gehoord en geleerd hebben, wat ze lastig vonden aan de opdracht, waar ze nog meer mee willen oefenen, et cetera. Uiteindelijk slaan ze dat op in hun dossier in het taalportfolio. In het begin kreeg ik alles op papier te zien, maar sinds kort sturen de leerlingen mij een link waarin ze me uitnodigen om hun verslag te bekijken. Ik heb dus direct toegang om het te voorzien van commentaar, advies of een cijfer. Dat de uitwisseling van documenten buiten de mediathecaris en de ICT-afdeling om gaat, scheelt hun enorm veel tijd. De leerlingen slaan immers zelf hun documenten op in hun eigen taalportfoliodossier en voeren zelf het beheer. Zij bepalen wanneer ik als docent toegang krijg tot hun portfolio.'

Het is de bedoeling dat steeds meer opdrachten en materiaal uit de lesmethoden worden gekoppeld aan taken voor het taalportfolio. Anne Evertsen: 'In Nederland krijgen docenten geen ontwikkeltijd van het ministerie, maar wij willen toch iets ontwikkelen. Een voorbeeld is de nieuwe methode *ChicoChicas*, waarmee we dit jaar zijn gestart in het vmbo-t. Elke les bevat leesstukken over de Spaanssprekende landen. Dat past prima binnen Leesvaardigheid en Kennis van Land en Samenleving. De leerlingen krijgen bijvoorbeeld de opdracht een poster te maken over een Spaanstalig land. Daarvoor zoeken ze eerst in groepjes naar informatie. En al snel rolt er een poster over Mexico of Cuba uit. Ze leren daar veel van, ze kunnen het zelfstandig doen en vinden het nog leuk ook. Als je dat op een ander moment uitbreidt naar een samenvatting en een verslagje, betrek je ook Schrijfvaardigheid erbij. Dat is dan weer goed op te nemen in het taalportfolio.'

Zoeken naar de mogelijkheden

Docenten van het Spinozalyceum zijn bereid om tijd en moeite te steken in de pilot en om de ict-stap te nemen. 'Maar we zijn nog wel zoekende naar wat we precies kunnen met het portfolio. Dat is natuurlijk ook de bedoeling van zo'n pilot; kijken wat er wel en niet kan. Wat we er uiteindelijk mee willen is niet zo moeilijk: namelijk dat een leerling zelfstandig kan bepalen waar hij of zij nog aan moet werken. Een leerling kan bijvoorbeeld consta-